

אביגדור פלדמן: האהבה הגדולה

שושנה שליגלמן לבשה מכנסייה אקי רחבות, היו לה פצעים בפנים, היא לא סבלה אמצעי־מניעה.

שושנה שליגלמן היתה האהבה הגדולה.

בחדש הראשון של הקיץ בא תורם של בני־הכפר "לחם" לדעת את האהבה הגדולה. "זה מגיע להם", אמרו במרכז.

"לכי לכפר לחם", אמרו לשושנה, "יש שם אנשים שמחכים לך ארבעים שנה".

זלמן קירשנא יבוא אתה אל הכפר. הוא האחראי מן המרכז.

את כל האהבות הגדולות הוא מכיר. הן כולן אצלו בכרטיסיה, סיפור־חיהן בארגון עץ ותמונות־פספורט באלבום קטן.

לא תמיד נלווה זלמן אל האהבה הגדולה. גברים קירחים, גברים ממושקפים מפריעים לאהבה הגדולה.

"תסעי באוטר", אמר לה, "אני במכונית אבוא אחר־ך. יש עוד כמה סידורים לעשות".

שושנה נוסעת בלי מזוודות ובלי כובעים. בדרך היא לא קוראת עתונים מצוירים ולא אוכלת אגוזים. אין לה ענין בנוף. היא לא צריכה מפות בשביל למצוא מקומות. אל הכפר באה באוטו האחרון. היא היתה הנוסעת היחידה.

ב

בני הכפר כולם היו בתחנה. הם חיכו ל־אליהו הנביא, לטרזן, או לאהבה הגדולה. התחנה היתה מקושטת ויפה.

"אם יבואו יהיו מרוצים", אמר ראש־הכפר. "הם אוהבים צבעים עדינים ואווירה תרבותית".

היו שם שלטים גדולים מנייר־בריסטול. המורה דוידוביץ צייר אותם יחד עם כיתה טובה.

היו הרבה ניירות מוזהבים על הקירות. לראש־הכפר נאום שמח בכיס. כשיגיע היום הגדול, הכל יהיה מאורגן.

האוטו האחרון עמד בפניה מקושטת בתמונות מז'ורנאליים. הוא היה מאובק וחורה ליופי החגיגי בתחנה.

"מן האוטו הזה לא ייצא לנו כלום", אמר ראש־הכפר. "הם לא יבואו באוטו מאובק. הם אוהבים הידור ויש להם הכבוד־העצמי שלהם".

בני הכפר פנו ללכת. עוד מעט תתחיל אשתו של המורה דוידוביץ לצעוק באימה עתיקה ואת זה לא כדאי להחמיץ.

כל ערב עצוב לאשתו של המורה. כל ערב היא צועקת. כל ערב הצעקות שלה משתנות. כל צעקה הפתעה.

האוטו האחרון פתח את הדלת האחורית בלחישתה. שושנה שליגלמן ירבה בספסל האחורי.

"הגענו", אמרה לעצמה, "הם חיכו לי ארבעים שנה ועכשיו יהיה להם טוב".

רק המורה דוידוביץ נשאר בתחנה. הוא מחכה לראות איך האוטו האחרון מכבה את עצמו. הוא לא הולך לשמוע את הצעקות של אשתו.

לא בשבילו היא צועקת. לא היום. פעם זה היה אחרת.

הם היו זוג צעיר בבגדי-חמודות. למורה היה שפם דק. לאשה היו מתניים שבירות. בערב סגר המורה את החלונות. האשה הציתה נרות ארוכים ודקים.

האור רך ואשתו צעקה, חלש ויפה, רק בשבילו.

המורה לא צעק בחזרה. הוא ישב והקשיב וכל הדם בגופו נשך חזק.

היתה להם מיטה גדולה של מלך. האשה לבשה כותונת ארוכה ושכבה לידו.

לפנות-בוקר כל הכפר ערפל, צעקה האשה אל תוך אזנו כמו יונה מכתבי-הקודש.

עכשיו היא צועקת בכל הרחובות כמו זונה שכל הכפר שלה. אפילו בית-הספר שלה.

יש ימים שהמורה עומד בפיתה המובחרת ומן החלונות באה הצעקה של אשתו.

בדרך-כלל היא לא צועקת ביום אך חשבוני-הזמנים מבלבל עליה.

הילדים נמתחים בספסלים ובפניהם השקופים רואה המורה תאנה מתבגרת פורשת ומצילה על עיניהם.

המורה צונח על הכיסא, ידיו על פניו חמות על עורו.

בלילה היא צועקת כל הזמן. המורה הולך לבתים ישנים ומחפש מפלט.

הוא אוטם אזניו ושר שירים קדושים. הצעקות משיגות אותו בכל מקום. יש בהן

האשמה שהמורה אינו יודע את פשרה. יש בצעקות סיפורים על ארצות נכריות.

המורה דוידוביץ הוא רוז ונמוך, המרירות שבו לא מתאימה לגופו.

ג

שושנה שליגלמן עמדה בפתח האוטו בגובה שלש מדרגות.

"אני האהבה הגדולה", הכריזה בחמדה לא-מוסרת.

"חיפיתם לי?" שאלה.

"אני לא סובלת אמצעי-מניעה, תודיע לכולם".

היא ירדה בצעדים קטנים אל הרציף.

"אני האהבה הגדולה", חזרה והסבירה. "אני מן המרכז. זלמן יבוא עוד מעט. הוא

התעכב בעיר לקנות מגורות, סרטים ודברים אחרים בשביל שיהיה שמה. בתחנה יש

מנורה גדולה אחת ליד הפתח. האהבה הגדולה הולכת לשם. היא צריכה אור. אהבה

גדולה בחושך זה עצוב ולא עדין".

"למה צועקים פה?" שאלה את המורה דוידוביץ. "אני לא רגילה לזה ולמה לא באו

כולם?"

"וּזוֹ אֲשֶׁתִּי שְׂצוּעַקַת", הַסְּבִיר הַמּוֹרָה, בַּחֲיוֹךְ כַּמְעַט.
 "יֵשׁ לָהּ עֵינָיִים שֶׁל מִשְׁוֹעַת וְהִיא זֹנָה".

"וּלְמִן קִירֶשְׁנָא יָבֹא עוֹד מַעַט", חֹרֶה שׁוֹשְׁנָה וְהַצִּילְצוּל הִיָּה כְּמוֹ אִיוֹם רַחוּק.
 הַמּוֹרָה לֹא מוֹפְתַע. הַמּוֹרָה לֹא שׁוֹאֵל מִזֶּה קֶרֶה. הוּא הֶרְבֵּה שְׁנִים בַּכֶּפֶר וְהַכֵּל הוּא יוֹדֵעַ
 עַל הָאֵהָבָה הַגְּדוּלָּה.

יֵשׁ בַּחֲדָרוֹ תֵּיק אַפּוֹר קֶצֶת בְּלוּי, בֵּין דַּפְיוֹ רִיחַ שֶׁל גְּבָרִים חוֹשְׁקִים.
 הַכֵּל שֶׁם כְּתוּב בְּאוֹתוֹת אֶלְכִסּוֹנִיּוֹת. הַכֵּל עַל הָאֵהָבָה הַגְּדוּלָּה. אֵיךְ הִיא מִתְחִילָה, מֵה
 הַסִּימָנִים שֶׁלָּהּ, מֵה לַעֲשׂוֹת לָהּ, כֹּל הַהֲכֵנּוֹת, כֹּל הַסִּידוּרִים.
 יֵשׁ שֶׁם הֶרְבֵּה מַלִּים שֶׁלֹּא יוֹדְעוֹת כִּיּוֹם. חֶלֶק כְּתוּב בַּחֲרוּזִים מִפּוֹאֲרִים. קְטַעִים קְטָנִים
 נִמְחָקוּ בִּידֵי רֹעֵדוֹת לֹא מִשְׁגִּיחוֹת.

לִפְנֵי שְׁלוֹשִׁים שָׁנָה, בְּיוֹם שֶׁל רִיקוּדִים וַחֲתוּנוֹת, מֵת הַמּוֹרָה הַזֶּקֶן שֶׁל הַכֶּפֶר.
 הַכֵּל הוֹפֵסֵק. מִנְּגִי הַתּוֹמֹרֶת נִבְהָלוּ. צִלִּילִים מֵאֵד צוֹרְמִים הַשְּׁמִיעוּ בְּיוֹם הַהוּא. קְבוּצַת
 הוֹרָאוֹת מוֹדַגְשׁוֹת גִּייעָה מִן הַמֶּרְכֵז. הֵם קֶרְאוּ לְבִנְיֵה־הַכֶּפֶר לֹא לַפְחָד, לֹא לֵאבֹד אֵת
 הַעֲשֵׁתוֹנוֹת, דוֹיְדוּבִיץ יִהְיֶה הַמּוֹרָה הַחֲדָשׁ.
 בַּעֲרֵב קֶרֶא לֹו רֵאש־הַכֶּפֶר.

אֲשֶׁתוֹ סֶרְקָה שְׁעָרוֹ בְּשִׁבִּילִים. פֶּרַח שְׁמָה בַּמַּעֲלוֹ.
 "אַתָּה תִּהְיֶה הַמּוֹרָה הַכִּי יִפֶּה", אִמְרָה.

רֵאש־הַכֶּפֶר הַצִּיעַ סוֹפְרִיּוֹת.

"לֹא תוֹדֶה", אִמַּר דוֹיְדוּבִיץ.

"הַמּוֹרָה הַזֶּקֶן מֵת", אִמַּר רֵאש־הַכֶּפֶר.

דוֹיְדוּבִיץ רָק נֹד בְּרֵאשׁוֹ.

"אֲנַחְנוּ פּוֹחֲדִים", אִמַּר רֵאש־הַכֶּפֶר.

דוֹיְדוּבִיץ לֹא פּוֹחֵד.

"אַתָּה תִּמְלֵא מִקוֹמוֹ", אִמַּר רֵאש־הַכֶּפֶר. הֵם קָמוּ וְלַחְצוּ יַדֵּימָם.

דוֹיְדוּבִיץ רּוֹצֵה לִלְכַּת. אֲשֶׁתוֹ הַבְּטִיחָה עֶרֶב נֶהְדָּר.

"יֵשׁ עוֹד עֵינַי קָטָן", הִיסֵס רֵאש־הַכֶּפֶר. "הַמּוֹרָה הַזֶּקֶן שָׁמַר אֵת הַתֵּיק שֶׁל הָאֵהָבָה
 הַגְּדוּלָּה".

"שְׁמַעֲתִי עַל זֶה", אִמַּר דוֹיְדוּבִיץ בַּסְּפָקוֹת וּבַחֲיוֹךְ קָטָן.

"אֵל תִּבִּין אוֹתִי לֹא נִכּוֹן", בִּיקֶשׁ רֵאש־הַכֶּפֶר, "אֲנִי עֲצַמִּי לֹא מֵאֲמִין לְזֶה. הַכֵּל סִיפּוּרִים
 לִילְדִים קְטָנִים... אֵין אֵהָבָה גְּדוּלָּה, אֲבָל אֲנַחְנוּ מוֹכְרִחִים לְשִׁמּוֹר עַל הַמְּסוֹרֶת. זֹו תִקוּה
 יִפֶּה וְלֹא מוֹזִיקָה. זְקֵנֵי הַכֶּפֶר לֹא יִרְאוּ בַּעֲיַן יִפֶּה אֵת הַפְּסָקָתָה".

הַמּוֹרָה דוֹיְדוּבִיץ פִּיקַח וְיוֹדֵעַ כִּי רֵאש־הַכֶּפֶר מִתְכוּוֹן לְבַחֲרִית הַמִּתְקַרְבוֹת.

"אֲנִי מְכִיר אֵת הַסִּיפּוּר", אִמַּר. "אֲנִי לֹא חוֹשֵׁב שִׁישׁ לֹו מְקוֹם. הַיּוֹם, אַחֲרֵי הַגִּילּוּיִים
 הָאֲחֵרוֹנִים שֶׁל דוֹקְטוֹר פְּרוֹיֵד".

רֵאש־הַכֶּפֶר מִתְעַקֵּשׁ. "אַתָּה תִּמְלֵא אֵת מְקוֹמוֹ שֶׁל הַמּוֹרָה הַמְּנוּחַ וְאַתָּה תִּשְׁמָר אֵת הַתֵּיק
 שֶׁל הָאֵהָבָה הַגְּדוּלָּה. אִם יוֹם אֶחָד תִּבּוֹא". רֵאש־הַכֶּפֶר קֶרֶץ בַּעֲיַנּוֹ: "אַתָּה אַחֲרָאִי לְהִכְנוֹת".

המורה החדש לא התווכח. הוא צעיר ושאפתן.

התיק נמסר לו בטכס לעגני.

המורה חזר לביתו.

כל הלילה הביאה לו אשתו הרבה פרחים ורבה צעקות יפות. עד הבוקר חגגו. את

התיק שם במקום לא חשוב.

הילדים בבית-הספר זרזוים וחכמים. למורה דוידוביץ סיפוק גדול.

בערבים הוא קורא ספרים על מגנטים. הוא כותב מאמר על מגנטים. יום אחד יפרסם

אותו בעתון מדעי. אולי אפילו בעתון "טבע טבע טבע".

כל דבר בבית בדק במגנט. את התוצאות רשם בספר חום. כך הגיע לתיק של האהבה

הגדולה. המגנט לא פעל עליה. דוידוביץ רשם בפנקס והוציא את התיק למרפסת

בשביל לראות יותר טוב.

השמש זרחה לו. הוא צחק.

"למה תצחק?" שאלה אשתו.

הוא לא ענה. אהבה גדולה אינה ענין לנשים.

הרבה חגיגות יש בכפר. המורה דוידוביץ משתתף בכולן. המורה רוקד בכולן. בכל

שנה הריקודים קשים יותר ונשימתו של המורה מתקצרת והולכת.

בריקודים לפני שנתיים נשרו שערותיו של המורה. מבטו רוחש על האדמה.

השמש בגבו מפה. הוא אכל קיסמים מלוחים ובידו היפה לקצב הריקודים.

המורה דוידוביץ אינו בוטח בעיניו. הספרים על המגנטים גילו המון מלים מכוערות.

בכל משפט ראה המורה כוונה גסה.

המורה רוצה את התיק על האהבה הגדולה.

"אני אקרא קצת, אירגע ואצחק קצת. אחר־כך אשוב לעבודה המדעית", אמר

לנפשו.

הוא לא שב לעבודה המדעית.

הוא קרא הרבה בתיק האפור, הבלוי קצת.

בקפידה עיין בהערות־השוליים שהוסיפה לפני שנים יד לא־בטוחה.

המגנטים התחפרו ברצפה והצמיחו בצלצלים קטנים. המורה לא החליף את בגדיו

ולא הדיח את הריח החמוץ מגופו.

את בית־הספר הזניח. התלמידים שמו לו מסטיק על הכיסא וצחקו לו.

בעיני המורה צמח עומק פתאומי שהפחיד את אשתו.

"מה לך?" שאלה.

הוא הביט בה ולא ידע למה היא כאן.

המורה דוידוביץ הלך לישון לבדו על כיסא־הנוח במרפסת.

הוא חלם על האהבה הגדולה. היו לה שפתיים גדולות שאכלו את כל פניה.

"למה אתה לא בא אלי?" שאלה אשתו. "יש לי הפתעות שמחות בשבילך".

בחגים צריך להכריח אותו ללכת לבית־הכנסת.

מה יאמרו הילדים אם המורה לא יבוא להתפלל.
 הוא ישב בספסל צדדי וידיו עושות דברים גסים לספרים הקדושים.
 היתה בתיק הערה של המורה הקודם, מוצנעת והכתב רופף. אולי כתבה לפני מותו.
 "האהבה הגדולה מתה".
 בתנועות חוטפות גירש דוידוביץ זבובים איומים ממצחו.
 "אסור כך לדבר", לחש. "אסור כך לדבר".
 אשתו חיכתה לו במיטה עם הפתעות. כשלא בא, התחילה לצעוק בחלונות פתוחים.
 הצעקות שלה מפריעות לו לחשוב על האהבה הגדולה. תמונות ברורות לא באות
 אליו. לפנות-בוקר אשתו מתעייפת ונרדמת.
 למורה דוידוביץ יש אהבה גדולה בראש וכובד באברים.

ד

בתחנת האוטו חיכתה האהבה הגדולה לשמחה.
 "למה אתה שותק?" שאלה את המורה. "מה קרה לך. אני האהבה הגדולה שלכם ללילה
 שלם".
 "חשבתי אותך אחרת", אמר המורה בקול חלש.
 "בשביל כולם אני טובה, רק בשבילך לא", אמרה האהבה הגדולה.
 אחר-כך הוסיפה כמו מנחמת: "אתה יכול לקרוא לי שושי".
 "שושי", חזר המורה. "בתיק כתוב שיש לך הרבה שמות. שושי זה יפה מאד".
 "טוב שלפחות השם שלי מוצא חן בעיניך", חייכה האהבה הגדולה.
 "את לא מבינה אותי", מילמל המורה.
 "למה לא באו כולם?" שאלה שושי.
 "אני כאן", אמר המורה כמו בחלום.
 האהבה הגדולה הביטה בו מופתעת קצת.
 "בואי לבית שלי", ביקש המורה.
 האהבה הגדולה באה אתו.
 הם הלכו לבית של המורה. ברהיבות היתה צעקה גדולה וציפריים מגושמות שנמשכו
 אל הצעקה מן העמק.
 בני הכפר ישבו כולם בקפה של לוי והקשיבו בתאווה רועדת.
 לבית היו שתי קומות. אל הקומה השניה עלו במדרגות גסות של רחוב.
 למעלה היתה האשה המשוגעת נשענת על החלון. הרוח מטפחת על פניה ומרככת
 את כל הקווים הקשים.
 היא צועקת כמו בוכה כמו חוגגת.
 בקומה הראשונה שאל המורה דוידוביץ את שושנה שליגלמן, שהיתה גם האהבה
 הגדולה, אם היא יודעת שהיא יפה.
 האהבה הגדולה לא ענתה. עוד מעט יבוא זלמן קירשנא. הוא עונה על שאלות.

ה

זלמן קירשנא בא במכונית ירוקה, פתוחה, מודל ישן לפקדי־מדינה מדרגה בינונית. הוא האחראי מן המרכז. הוא לובש מעיל ארוך התלוי עליו במעוקם. יש לו עיניים שלא מוותרות ואצבעות קשות.

הציפרים ברחובות ובכיכרות חגגו עם אשתו של המורה דוידוביץ. הם כמו יושבים לשולחן גדול עם מפה מצויצת. אשתו של המורה ראתה שולחנות כאלה בסיפורים אחרונים של ישו. האשה המשוגעת יושבת בראש השולחן. ציפרים הרבה בשני צדי השולחן גומעות כל צעקה שלה בפה חושק.

הרבה צעקות הן רוצות. אשתו של המורה לא מסרבת להם. זלמן בא בשעת ערב מאוחרת. החגיגה כבר פרועה. ציפרים מסוחררות התגלגלו בכנפיים טופחות. מגלגלי מכוניתו של זלמן לא סרו. הוא עצר ככונתו ליד הקפה של לוי. מן החלון הקדמי הסיר בידיים לא סולדות נוצות קרועות, דם דליל ורסיסי כנפיים. אנשי הכפר הכירו אותו. בכל חודש בא לאסוף את המסים ולבדוק את היבולים. תמיד בא ביום. בלילה נראה שונה ולא־במקומו.

זלמן אכף קבוצה קטנה מאנשי הכפר וסידר אותם בחצי־מעגל סביבו. "הבאתי לכם את האהבה הגדולה", אמר ורצה להיות חגיגי. "הבאתי מנורות ודברים שמחים".

בני־הכפר לא ידעו מה יהיה.

"מי אחראי על ההכנות?" שאל זלמן.

הוא מאבד סבלנותו. הזמן קצר ויש עוד הרבה לעשות.

ראש־הכפר בא במרוצה נרגשת.

"סליחה, אדון זלמן, לא ידענו שתבוא. לא קיבלנו פניך. שום מכתב לא הגיע. אני אכין הכל מיד".

התזמורת העירונית נגררה אחריה בהכנעה.

"נגנו", קרא להם ראש־הכפר.

התזמורת פתחה בהמנון הלאומי.

זלמן הפסיק אותם בתנועה גסה.

"מי אחראי פה על האהבה הגדולה?" שאל. "אצל מי התיק המיוחד?"

ראש־הכפר חייך במבוכה. "האהבה הגדולה זה לא נגד הממשלה", אמר. "אתם לא צריכים לפחד ממנה. לא צריך לפגוע בה".

"טיפש", צעק זלמן, "אני הבאתי לכם את האהבה הגדולה".

ראש־הכפר חזר אחרי זלמן: "אתה הבאת".

זקני הכפר הביטו בו בשמחה גלויה. הם מראים לזלמן את הדרך לבית המורה. בבית התפילה הדליקו אורות של חגים.

1

המורה והאהבה הגדולה שקעו בשיקפה קהה.
 המורה נלחם בשיקפה, אך האהבה הגדולה לא משתפת פעולה. לא רוצה לראות את
 המגנטים שלו.
 "זה לא בשבילי", אמרה. "אני לא צריכה דברים כאלה".
 "היית בהרבה מקומות?" שאל המורה.
 האהבה הגדולה חלצה נעליה.
 "אתה איש מוזר", אמרה. "כל הזמן אתה שואל שאלות. אתה זולמן תסתדרו יפה".

שושי שמעה את המכוננית של זלמן. אל הרחוב יצאה לקרוא לו.
 "זה המורה", הצביעה על דוידוביץ. "יש לו אשה משוגעת. אתה שומע את הצעקות.
 אשתו צועקת".

זלמן לא שמע את הצעקות.
 "את שמחה?" שאל את האהבה הגדולה.
 "עוד לא", ענתה. "המורה הוא איש עצוב. הוא מפריע לי".
 זלמן הביט בקפידה: "אתה האחראי?"
 המורה מתנצל. הוא עצוב. הוא יודע כמה בדיחות של לפני-חחונה.
 "זה לא תרבותי לפסול אדם אחרי היכרות כל-כך קצרה. כל הכפר מכיר אותי כאיש
 שמח".

זלמן צוחק בפה פתוח: "זה נכון. האהבה הגדולה היא מאד לא תרבותית".
 הם נכנסו לבית.
 "עכשיו לעניין", רטן זלמן. "הכל מוכן? איך מזג-האוויר? איך הלילות—קצרים או
 מתמשכים?"

המורה מבטיח שהכל מוכן. הוא מראה את השירטוטים המסוככים שעשה.
 על-פני הנייר השקוף אצבעו מלווה את הדרך של האהבה הגדולה. הוא מושך את
 זלמן אל טבלות צבעוניות של לוח-הזמנים.
 "כתבתי גם נאום מיוחד", אמר בביישנות.

"אין לנו צורך בנאומים", קטע אותו זלמן. "רק ראש-העיר ינאם".
 האהבה הגדולה לא מעוניינת בהכנות. עוד מעט הכל יתחיל אצלה.
 "עשית עבודה טובה", ניחם זלמן. "במרכז אנו יודעים להעריך אנשים חרוצים".
 המורה מחייך כמו תלמיד טוב במשקפיים עגולות שיושב לבדו בספסל הראשון.
 "אני רוצה לעבור למרכז", אמר. "אני מתאים למשימות. בכפר אין לי אפשרויות.
 אני יודע הרבה על מגנטים. במרכז מתעניינים ודאי במגנטים".
 זלמן עוד יראה. הוא ישלח למורה מכתב רשמי אחרי שיברר איפה שצריך.
 הם חזרו לתכניות. "איפה נשים את האהבה הגדולה?" שאל זלמן.
 "יש לה שדיים כבדים שבגללם היא עייפה".
 "כבר חשבתי על הכל", ענה המורה. "אני בחרתי לה מקום נוח ומכובד. אנחנו נשים

את האהבה הגדולה בבית־התרבות. זה המקום הטוב ביותר. אפשר לתלות שם מנורות. יש מרפסת רחבה עם צמחים מטפסים, התזמורת תנגן שם. יש דשא בשביל אנשים שמחכים ולא בוטחים ברגליים שלהם. הכל יהיה יפה. הכל יהיה שמח".

המורה בנה דגם קטן של בית־התרבות מגפרורים מרוטים. הוא תלה מנורות קטנות שבגללן הוא דומה לקופסת סוכריות.

גם האהבה הגדולה מתעניינת בדגם. המורה שמח להסביר לה את כל המשמעויות.

השעה היתה מאוחרת. בקפה של לוי הורידו את הווילונות והגישו מאכלים קטנים של לילה.

"הלילה של האהבה הגדולה", לחש המורה.

"מה אמרת?" שאל זלמן.

המורה לא חזר על דבריו. הוא כמו חולה.

"מה יש, אתה לא מרגיש טוב?" שאל זלמן. "זה יותר מדי בשבילך? אולי אתה רוצה להישאר? אנחנו יכולים להסתדר לבד".

הכל בסדר, הבטיח המורה.

זלמן לא מאמין, אך מאוחר מדי לעשות שינויים.

אשתו של המורה הגיעה לצעקות האחרונות שלה. הן חלשות ויש בהם סימנים כי עוד מעט תירדם האשה המשוגעת. כמה מן הציפרים המגושמות חוזרות אל העמק במעוף נחפו ולא־בטוח כמו רכבת אחרונה.

ז

"אשתי נרדמה", אמר המורה. הוא גאה.

"בואו לראות אותה, תהיו מרוצים".

המורה מדבר מהר. זה חשוב. לעשות פגישות חברתיות. הוא, זלמן, שושי, ואשתו. הרבה זמן לא היו במשפחת דוידוביץ פגישות חברתיות. האשה על המיטה עיניה עצומות, לא יודעים שהיא ישנה. כולם חושבים שעצמה את עיניה בשביל לשמוע יותר טוב.

"אני אכין תה", אמר לזלמן. "אני אהיה משעשע. כדאי לכם".

אחר־כך הפגישה החברתית תשתק. הם יביטו באשה כמו רופאים.

"כמה מצחיק. היא נרדמה", יגיד המורה. "היא עייפה. הבית גדול ואין לנו כסף למשרתים. אם תרצו אראה לכם את הגוף שלה. אני גאה".

המורה מושך את שושי אל המדרגות המובילות לקומה השניה.

שושי מהססת.

המורה מבקש: "יש לנו עוד הרבה זמן, בני־הכפר בבית־הכנסת. תלמידי בתי־הספר רושמים חצים המובילים לבית־התרבות".

הם עלו למעלה. זלמן רצה לראות נשים חדשות.

המורה הלך בראש והזהיר מפני מדרגות רופפות.

אשתו שכבה על המיטה. גופה מתוח, לבושה בבגדי־רחוב, אפילו נעליים.
 "זו אשתי", אמר המורה. "היא עייפה."
 הם ישבו סביבה. שושי עיניה משוטטות.
 המורה רקד סביבם ובידיו כוסות תה ועוגיות. הוא מחייך. אשתו מצאה חן בעיניהם.
 הם לא הרגישו בשום מזימה.
 בניה־הכפר התאספו מתחת למרפסת. הם נבוכים כמו חיות לא־גדולות.
 שושי שומעת אותם. הם מביאים לה קולות מוכרים.
 שושי יצאה אליהם למרפסת.
 "אתם יכולים לקרוא לי שושי", צעקה.
 "אני מביאה לכם שמחה עצומה". בניה־הכפר רוטטים פרא.
 "אני האהבה הגדולה", היא צועקת כמו מסוחררת.
 "דברי אלינו עוד", צעקו אליה מן הרחוב. "אנחנו חיכינו לך".
 "אני אהיה טובה עם כולכם", צעקה האהבה הגדולה אליהם. "מגיע לכם. ארבעים שנה
 חיכיתם". היא מראה להם את השדיים שלה.
 "אני האהבה הגדולה. אין אחרת".
 היא רוצה שידפקו אותה כבר עכשיו.
 זלמן יצא אל המרפסת. הוא הלך כמו אדון גדול.
 "תלכו עכשיו הביתה", אמר לבני הכפר, "תבואו בערב לבית־התרבות. תלבשו בגדים
 צבעוניים ומשקפי־שמש. הכל יהיה יפה".
 בני הכפר מהססים. שושי לא רוצה שיילכו.
 "לכו", אמר זלמן בקול קצר כמו בימי היבולים, "היום חג אך צריך לשמור על הכבוד".
 בני הכפר הלכו הביתה להביא בגדים צבעוניים.

"אתם צעקתם, ועכשיו אשתי תתעורר", אמר המורה בקפידה קשה, כאילו היה לו
 אבק של גיר בשערות.
 שושי הביטה בו מפוזרת. זלמן החזיר אותה מן המרפסת. לבדה לא היתה מוצאת
 את הדרך. צריך לדפוק את האהבה הגדולה. אבר־המין שלה גדול וקשה. מכנס־
 החיאקי מכאיבות לה.
 "מתי זה יתחיל?" שאלה. "למה לא נתת לאנשים הטובים לעלות עלי?"
 "הכל יהיה בסדר", מרגיע אותה זלמן. זה הזמן לדבר אליה כמו לילדה קטנה.
 "כשאני באה לבד זה אחרת", אמרה שושי. "אין בית־תרבות, אין בגדים צבעוניים.
 הכל קורה בתחנת־הרכבת. כל השמחה העצומה. כל הלילה הם חוזרים אלי".

אשתו של המורה התעוררה. הגוף המתוח שלה נעשה רך וקפיליו מסובכים.
 "כאילו התרוקנה מאויר", אמר זלמן.
 רק השערות שלה עוד קשות ונועזות. הן לא נפרדו מן החלומות הרעים.
 "כשאשתי מתעוררת היא נראית כמו אשה שטבעה", אמר המורה בשמחה.

"את יכולה לקרוא לי שושי", אמרה האהבה הגדולה לאשה שעל המיטה. אשתו של המורה פתחה את החלונות בתנועות פשוטות. "שיהיה אור", הסבירה. "השינה לא עשתה אותי חדשה. אני עייפה. למה הערתם אותי?"

"אשתי מדברת", אמר המורה. "היא אשה חברותית ומאד מעניינת". המורה רעד רעידות קטנות שלא מספיקות אפילו בשביל לשחות. "מה אתם עושים פה?" שאלה אשתו של המורה. אין פחד בקולה. רק ידיעה עמוקה שיהיו מי שיהיו, הם לא יסירו מעליה את האחריות הגדולה. "מי זו?" שאלה האשה המשוגעת והצביעה על שושי. זלמן מסביר: "אנחנו מן המרכז, ושושי היא האהבה הגדולה". "אהבה גדולה", חזרה אשתו של המורה.

"קראו לי?" שאלה שושי. "מישהו קרא לאהבה הגדולה?" היא פונה אל זלמן. "אתה רואה, צריכים אותי, קוראים לי. אני רוצה להתחיל. אתה כל הזמן משקר לי. אתה לא רוצה שאהיה אהבה גדולה". שושי כמעט בוכה. הכל כואב לה מאד. זלמן מרגיע אותה: "רק האשה הזו שאלה עליך. אני הסברתי לה שאת האהבה הגדולה. אתן תוכלנה לשוחח. האנשים בכפר עוד לא מוכנים". שושי יסבה ליד ראשה של האשה המשוגעת.

"אני שמחה שבאת", אמרה אשתו של המורה. "הכפר הזה צריך אהבה גדולה. הרבה שנים לא היתה פה אהבה גדולה. את מבינה, אני כבר לא כמו שהייתי. יש לי עצב וגוף גדול ואטום. עם הימים צומחים לי כתמים על הגוף. אני אראה לכם". היא פתחה את הכפתורים של בגדי־הרחוב. יש לה גוף קשה מכוסה כתמים מסולסלים כמו הפתעות לא נעימות. כולם הביטו והבינו לכוונתה.

אשתו של המורה חזרה ולבשה את בגדי־הרחוב. "ביזבזתי אתכם יותר מדי זמן", אמרה. "בני הכפר מחכים לי. אתם מבינים", היא מחייכת בעדנה, "כל לילה אני צועקת בשבילם. זה נותן להם הרגשה טובה". "הם כבר לא צריכים אותך", אמר זלמן בגסות. "הבאתי להם את האהבה הכי גדולה בעולם. הצעקות שלך לא חשובות להם עכשיו".

"אני לא יודעת על זה כלום", אמרה אשתו של המורה. היא מתחילה לפלוט צעקות קטנות כמו פרחים על אדן החלון. "אנחנו יכולים ללכת", אמר המורה. "ראיתם את הכתמים החומים, שמעתם את הצעקות, עכשיו צריך ללכת. אנשים מחכים לנו".

"גם אני יכולה ללכת?" שואלת שושי כמו מרחוק. הצבעים השמחים כבר חוטפים אותה. הצבעים השמחים מחביאים אותה בפונדקים של דו־קישוט, משגלים אותה על מיטות מפותחות, מרימים אותה בנשיפות של בני איכרים על ערימות הציר מנופחות. "זה תמיד קורה לה כך", אמר זלמן. "זה מה שעושה אותה לאהבה גדולה".

שושי לא מתנגדת לצבעים השמחים. הם מקיפים אותה מכל עבר. יש להם ריח משפר ושושי לא מתנגדת להם אפילו בעיניים. הצבעים עושים לה דברים מצחיקים בשדיים ובאזניים, והרבה בין הרגליים. שושי היא האהבה הגדולה, היא יודעת שכל המרבה בשמחה הרי זה משובח.

ח

בית־התפילה היה במורד ההר, פונה אל העמק. מן העמק יבואו כל האנשים הקדושים. בני הכפר חיכו להמון אנשים קדושים לו באו כולם יחד לא היה בית־התפילה מכיל אותם.

היום באה האהבה הגדולה. היא הראשונה שבאה. אף אחד מזקני הכפר לא שיער שדווקא האהבה הראשונה תהיה ראשונה לבוא. כולם חשבו על אליהו הנביא כראשון. ריח עבש עלה מספסלי התפילה. צעירים לא באו להתפלל. צעירים ישבו בקפה של לוי הקשיבו לאשה הזונה צועקת.

"עכשיו שהאהבה הגדולה באה אנו מקווים כי יראת־הקודש תחזור ללבותיהם של צעירינו", אמר הכהן הגדול.

"אפילו היום לא באו צעירים".

"הם עושים מן האהבה הגדולה חג לאומי", אמר הממונה על הספרים. "הם שוכחים מי שלח לנו את האהבה הגדולה".

הכהן הגדול לבש גלימה לבנה. לשני צדדיו נרות ארוכים, מפותלים ומסובכים. מן המרתף העלו את התפילות העתיקות לאהבה הגדולה. התפילות היו בחוברות לבנות. בדף הראשון, באותיות של רימונים ופרחים, כתוב התפלה לאהבה הגדולה. הזקנים הרגישו עצמם כמו בערב־שבת. כמה מהם שרו "לכה דודי" בנגינה מתמשכת. ראש־הכהנים היסה אותם בתנועה רוגזת. בשתי ידיו הפה שלש פעמים על דוכן התפילות.

כולם פתחו את החוברות הלבנות. התפילות היו עתיקות מאד. חלקן הגדול בארמית. המתפללים לא הכל הבינו. היו שם מלים אסורות אותן שרו זקני הכפר במנגינות אסורות.

היו קצת שתיקות. השתיקות הן לכהן הגדול. בשתיקות אומר הכהן הגדול מלים של צעירים: "היום באה האהבה הגדולה לצעירים כמו לזקנים".

היתה שם הרגשה מאד קדושה. היתה אוֹפטימיות. אחרי האהבה הגדולה יבואו כל האנשים הקדושים.

זה כפר קטן, חשבנו נשכח, אך הגאולה התחילה ממנו.

ראש הכהנים מזרו אותם לגמור. צריכים ללכת לבית־התרבות. אם ישאירו את האהבה הגדולה לצעירים הם יטלו ממנה את כל הקדושה.

עטופים תשמישי־קדושה עזבו את בית־התפילה ופנו לבית־התרבות.

ט

בני הכפר מצייתים לזלמן קירשנא. בגדים צבעוניים מצאו במקומות נשכחים. משקיפ־שמש קנו אצל רוכל הולך־רובא. מי שהיה יכול, ולמי שהיה מותר, לבש זוג תחתונים של דון ז'ואן.

"דון ז'ואן היה שמח להיות אתנו היום", אמרו צעירים שידועים ריקודים ארוטיים. בתהלוכות צבעוניות הלכו לבית־התרבות לדפוק את האהבה הגדולה. כל בית־אב נשא את סמליו המיוחדים. כל משפחה—תהלוכה לעצמה. היא לא תתבולל בהמון. הקשיש בכל תהלוכה הולך לפניו, משתעל ונושא את המגן המשפחתי. בני הכפר מנוסים מאד בתהלוכות טפסיות. מדי שלושה חדשים יש להם חג. מדי שלושה חדשים הם רציניים ומאופקים. למשפחות מאד מכובדות ועתיקות יש המנונים קצרים, בלי מנגינה, רק מלים צעוקות.

בכל פינת רחוב מרים הקשיש את זרועותיו לשמיים ואנחנו צועקים את ההמנון. המנונים כמו "לאדוני הארץ ומלואה" וכמו "צדיק כתמר יפרח" וכמו "ואהבת את רעך כמוך".

לוי חילק יין לכולם. "היום על חשבון הבית", אמר בקול צרוד.

שושי נופלת ורגליה מתמוטטות. הכל כואב לה, הכל שמח לה. "אני לא יכולה לחכות עוד".

"זה כבר מתחיל", אמר זלמן, "אנחנו כבר הולכים".

זלמן קירשנא ודודוביץ נשאו את האהבה הגדולה לעגלת־תינוקות שהוכנה על־ידי המורה מבעוד־יום.

הם דחפו את העגלה בעדינות מיוחדת ברחובות עמוסים בדגלי האומה. הם הורידו על שושי את האפיריון הרקום כדי שלא תתרגז.

ראש הכפר הזקן והיפה אמר נאום מחורז. הוא נעזר בתזמורת חגיגית בשביל הדגשות.

ילדים נבחרים מבתי־הספר עם עניבות־פרפר ביקשו לשמור על הסדר ולא להתקהל.

"יש מקום וזמן לכולם", אמר ראש־המשטרה למי שרצה לשמוע.

עגלת־התינוק של האהבה הגדולה נעצרה לפני הכניסה האחורית לבית־התרבות. זלמן כמו אבא צעיר הפשיל את האפיריון.

האהבה הגדולה רועדת. פניה שטופים. היא לבנה ונפוחה. השמש איומה לה. על כפיים נשאו אותה פנימה. בתנועות מלומדות פשט ממנה זלמן את מכנסי הח'אקי.

שושי ידעה שזה מתחיל ועיניה פרחו.

על מיטה צבאית כבדה עטופה בדגל שלנו הושיבו אותה.

"יש לך גוף שמח", אמר המורה בכבודו, כנאבק ברוחות קשות.

אשתו של המורה ראתה הכל מן החלון בקומה השניה. סופה קרוב. הציפרים פנו לה צורך.

אשתו של המורה תצעק בשבילכם. תשבו בבקשה. מזגהאוויר קצת קריר. שימו מעילים עבים על הברכיים. עד שתתחיל האשה המשוגעת אתם יכולים להתלחש או לחשב את היבול. עכשיו היא מתחילה, תענוג כזה לא תדעו עוד. הצעקות היפות ביותר היו לה אותו לילה. צעקות כמו בחלומות שלנו. גם בשבילך, המורה דוידוביץ, צועקת אשתך. אתה לא צריך ללכת לבתים נטושים לשיר שירים קדושים. יפנו לך מקום מיוחד ביניהם. ראש הכפר יישב לימינך. הכוהן הגדול לשמאלך. את חליפת החתונה לבשת. על החולצה הלבנה יש כתמי יין מאושרים. אשתך תצעק ובני הכפר יהיו לציפרים רגישות. המורה דוידוביץ, אתה נשר גדול. "יש לך אשה מאד מושכת", אומר ראש הכפר. "יש לך אשה נהדרת, תשמור עליה. תביא אותה למסיבות הגן הפרועות שלי".

המורה דוידוביץ, אתה נשר, אל תהיה שותק וחיור. "זו אשתי", יגיד המורה, "אני מאד גאה בה. לא איכפת לי שהיא צועקת גם בשבילכם. בואו כולכם לביתי, בואו תראו אותי מצית נרות ושוכב ליד אשה צועקת ואוהבת". הכוהן הגדול ילטף את זקנו המצויר. הוא מסמך פיו אל אזנו של המורה. "אולי אפשר להביא אותה שבת אחת אל בית התפילה? זה יהיה שירות מצוין לקהילה הקטנה שלנו. אנחנו לא נשכח לך זאת לעולם. ספרתורה נכתוב לך, הקדשה בחוטי זהב נרקום לאשתך".

המורה דוידוביץ מצטער. הוא אינו יכול להבטיח מאומה בשם אשתו. "אשתי היא אשה מאד חכמה, היא יודעת מה טוב לה". אשתו של המורה ראתה הכל מן החלון. בני הכפר ישבו בקבוצות קטנות על הדשא של בית התרבות.

הם מחכים לתורם להיכנס אל שושי. בינתיים הם משוחחים בלחש, מתווכחים על בעיות של דת ומדינה. לבני הכפר תודעה פוליטית מאד מפותחת. ראש הכפר עובר מקבוצה לקבוצה. הוא מרגיע את הרוחות.

"במצבנו היום אנחנו לא יכולים להרשות לעצמנו מלחמה תרבותית". מבית התפילה הגיעו האנשים עם תשמישי הקדושה. הם ירקדו, הם יעשו מעגלים דתיים. לבו של ראש הכפר נתון להם. אך במעמדו עליו לשמור על אובייקטיביות. הכוהן הגדול בא בתהלוכה משפחתית גדולה. שני המנונים יש למשפחה הקדושה של הכוהן הגדול. הם שרים כל הזמן. הם מחרישים את כל הוויכוחים. בניו למדו באוניברסיטאות המעולות ביותר. אין לנצח אותם בוויכוח, הם לובשים חליפות מודרניות.

ראש הכפר נחפו אליהם וקד בעיניים מבריקות. הכוהן הגדול אסף את בניו סביבו. פקודות חרישיות ומהירות מסר להם. "תתפזרו בין כולם. אל תתנו לכופרים להתאושש. כשאני ארים ידי תשירו את שני

ההמונים בכל העוז והכוח. אל תתנו להם לנתק את האהבה הגדולה מן המסורת ההיסטורית המכובדת שלנו".

בניו עושים כדבריו. הם זריזים בצעדיהם ומדושנים בעיניהם.

זלמן ליטף את השערות של האהבה הגדולה.

"אנחנו מתחילים", לחש לה.

היא לא ענתה.

זלמן ליטף את השערות של האהבה הגדולה.

"למה צועקים פה?" שאל זלמן בכבודות. "אתם לא בשוק. אין לכם שום כבוד למעמד.

אתם יודעים, אני עוד יכול להתחרט". כולם שתקו. המורה נרעד.

זלמן פנה אל ראש־הכפר. "אתה לא יכול לשלוט על תושביך. צריך לדווח על זה".

ראש־הכפר מתנצל במלים קטנות. אות נתן לתזמורת לנגן. עם מוזיקה קל לו יותר.

הכוהן הגדול ניסה להתקרב אל זלמן, הוא הולך להסביר לו הכל.

"מי אתה?" שאל זלמן את האיש בגלימה הלבנה.

"אני הכוהן הגדול, יש לי זכויות במקום הזה. יש לי מה להגיד".

"מה אתה רוצה?"

הכוהן הגדול נתן אות לבניו. הם שרים פעמיים, בלי להפסיק, את המנוגי־המשפחה.

"זה הכל", אמר זלמן. "בתור כשרונות מקומיים אתם לא רעים".

הכוהן הגדול מודה לו בשמחה.

"אפשר להתחיל", צעק זלמן.

בני הכפר קמו על רגליהם וניערו את החול ממכנסיהם הצבעוניים. לא כולם יודעים

מה לעשות. אולי צריך להביא ביכורים, אולי צריך לשחוט עגל רך בן שנה. אילו

במקום האהבה הגדולה היה בא אליהו הנביא היו שרים "אליהו הנביא, אליהו

ה־תשבי". עכשיו שבאה האהבה הגדולה אינם יודעים מה לעשות.

"לא דאגת להסברה מוקדמת?" שאל זלמן את דוידוביץ.

המורה ענה ביובש כי שלח לכל אחד מבני הכפר פרוספקט מצויר בשלושה צבעי

כרום מבריקים. בסוף הפרוספקט היו דיאגרמות מרגשות עם נקודות־שיא אֶרוטיות

אצל האהבה הגדולה. היו גם תצלומים ותמונות של אנשים שטושטשו פניהם כדי

למנוע אי־נעימות.

"מה אתם מחכים?" צעק זלמן אל הדשא. "לא קראתם בפרוספקט בשלושה צבעים?

לא למדתם איך לדפוק את האהבה הגדולה? חשבתם שלא תבוא? חשבתם שבמרכזו

מבטיחים ולא מקיימים?"

בני הכפר דוחקים את לוי להיכנס. לוי היה בחורף תש"י בתל אביב בשביל פיצויי־

בצורת. הוא למד שם הרבה דברים על אהבה. ללוי יש נסיון בדברים כאלה.

לוי נדחף ונכנס. ראש־הכפר הורה לתזמורת לנגן. בני הכוהן הגדול שרו. שיר נכנס

בשיר ומבוכה לא היתה. יום יבוא ויזכרו אירוע זה כנס.

לקול צלילים אציליים נכנס לוי בצעדים כבדים אל בית־התרבות בשביל להרים את

האהבה הגדולה. הוא שהה שם כמה שצריך ולאחר שיצא לא היו עוד ספקות. בני

הכפר נכנסו בסדר מצוין אל בית־התרבות. הם לא דחפו, לא זרקו קליפות של ביצה. לכל אחד ניתנו שלש דקות בשביל האהבה הגדולה. רמקולים רכים יעצו להתכונן בחוץ. להתיר את הכפתורים, לא לשכוח כי האהבה הגדולה אינה סובלת אמצעי־מניעה. להשתעל קודם בשביל שיהיה קול רך ומתאים בשביל אהבה. שושי היתה רכה עם כולם.

"עד שלא דפקנו אותה לא ידענו כמה אנחנו צריכים אותה", אמרו זקני הכפר.

"זה יותר טוב מיום־העצמאות", אמרו צעירים שיודעים ריקודים ארוטיים.

"כל מה שאתה צריך זו אהבה", אמר צעיר מודרני שמקבל כתבי־עת מתל־אביב.

"עשו אהבה ולא מלחמה", אמר סמל בוף מחיל־הקלעים.

גם ראש־הכפר נכנס אצל האהבה הגדולה. הוא יצא בהרבה רגשי־תודה.

את כולם אסף סביבו. כולם צעקו שלש פעמים "יחי" בשביל האהבה הגדולה ואת כובעייהם העיפו באוויר.

גם הכוהן הגדול נכנס אצל האהבה הגדולה.

שש על מצוה לקיים דתו ופשט בגדי־חול וירד וטבל ועלה ונסתפג כמו שהוזהר; נתנו לו בגדי זהב ולבש וקידש ידיו ורגליו מקיתוץ של זהב.

בפנים עשה הכוהן הגדול דברים מאד מיוחדים, מאד עתיקים, לאהבה הגדולה. חצי שעה לא יצא.

"מה הוא עושה שם כל־כך הרבה זמן?" שאל זלמן בספקנות.

אז יצא הכוהן.

ובכן מה־נהדר היה מוהן גדול בצאתו בשלום מן הקודש.

תורו של המורה דוידוביץ הגיע. עד עכשיו קרס תחת עץ.

"תורך בא, אמר לו זלמן.

המורה קם, הוא מהסס, לפני רגליו שולחן־חול.

"אל תתבייש. זה הזמן שלך עכשיו. אתה יכול להיות בפנים כמה זמן שתרצה אנחנו לא נקפיד".

המורה נכנס לבית־התרבות.

האהבה הגדולה על המיטה. עיניה עצומות. גופה מרות.

הדגל שלנו קמוט ומוכתם. הדגל שלנו לא יהיה עוד מה שהיה.

המורה ניגש אליה בצעדים קטנים.

אני המורה דוידוביץ, לחש.

האהבה הגדולה לא ענתה.

"המורה דוידוביץ שיש לו אשה משוגעת", ניסה לחייך.

היה שקט רציני מסביב. אור הבוקר התחיל לבוא בהפסקות כאילו סוגן ברשת דקה.

"למה את לא עונה לי?" שאל המורה, מפתח קצת.

"אנחנו צריכים לשוחח. אני בא בשביל לשוחח. אולי את רוצה לדבר על דת ומדינה. אולי תספרי לי על הכוהן הגדול. הוא ודאי עשה עליך רושם גדול. יש לך אניקדוטות לספר עליך".

היה צחוק דק מְמָשי על האהבה הגדולה. המורה הביט סביבו. בחדר היה בוץ עם נשימות קצרות של איכרים. המורה יישר את הדגל שלנו על המיטה. האהבה הגדולה חסרת-מנוחה. המורה שילשל מכנסיו. הוא טיפס על האהבה הגדולה ודפק אותה מהר. "זה הכל", אמר לה. "שנים הרבה חיפיתי לזה. עכשיו נשאר רק לאסוף את כל החומר, למיין אותו וביעילות ולכרוך בקרטונים. בימים הבאים לא אשתעמם". הוא יצא החוצה. זלמן עישן סיגריה. "עשית את זה מהר", אמר.

יא
אשתו של המורה סגרה את החלונות והחלה לשחק בפעם האחרונה בתפקיד האשה הטבועה. זלמן והמורה נכנסו לבית-התרבות. הם יחזירו את האהבה הגדולה מן הנופים והצבעים השמחים. היא שכבה על המיטה, עורה עייף ולא מבריק. "שושי", אמר זלמן, "הגיע הזמן ללכת". "שושי", אמר המורה דוידוביץ, "כבר בוקר והכל נגמר". שושי לא עונה. "האהבה הגדולה לא רוצה לחזור", אמר זלמן. "זו המגרעת היחידה שלה". המורה דוידוביץ רוצה את האהבה הגדולה מתה. הוא רוצה שכפר "לחם" יהיה האחרון שזכה לאהבה הגדולה. לא יהיו עוד בשביל שושנה שליגלמן שום כפרים, שום ערי-ספר, נסיעות ברפכת, ולא יהיו לה עוד כוהנים גדולים. זלמן טילטל את האהבה הגדולה. שושי התעוררה, היא חזרה. "הכל נגמר?" שאלה. "היה יפה?" "היה נהדר", אמר זלמן. "מומן לא היה כל-כך שמח". שושי מעלה עליה את מכנסי-הח'אקי הרחבות. לא צריך להלביש אותה. זלמן מחייך ברפיון. הוא מתגעגע למכונת שלו מודל ישן, הוא רוצה לחזור למרכז, אל הישיבות הארוכות, ספלי הקפה וההחלטות הגורליות. הוא אחז בידה של שושי ובצעדים תואמים הלכו אל המכונת. המורה חזר אל ביתו במסלולים מסובכים. הוא עלה לקומה השניה של ביתו וגילה שהאשה המשוגעת, הזונה שכל הכפר היה שלה, מתה. המורה נאנח. הוא הוציא את התיק האפור, הבלוי קצת, של האהבה הגדולה. בכתב קטן ומסודר כתב כל מה שקרה. הוא נעזר ברשימות שעשה מתחת לעץ. הוא לא החסיר שום פרט. הדורות הבאים ילמדו מן הנסיון. טעויות תלכנה ותפחתנה.